

ERDŐSZETI LAPOK.

Második évfolyam.

IX. füzet.

September 1863.

Az élődi fagyöngy vagy gyimbor.

(*Viscum album.*)

Schouw nyomán Balás Árpád.

Nem lesz talán érdektelen olvasóinkra nézve ha terjedtebb leírásban oly különös növényt mutatunk be, minő az, melynek magyar neve is eléggé mondja, hogy saját becsületéből megélni nem képes. Ez élődi nálunk oly gyakori, hogy alig hinném, mikép t. olvasóim közt egy is volna, ki azt többször ne látta volna, és talán nem egyikéjük csodálkozott már e különös látványon, nem tudván megmagyarázni magának, mily módon jutott e lélen is zöld növény azon magas korhadt gesztre, mely az idők viszontagságaitól megviselt vastag és csupasz ágait égnék mereszli, — és valjon a fagyöngy élete is oly regényes-e, mint egész jelensége. Talán képesek e sorok az e növényről elterjedt balfogalmakat is tisztázni. —

Szemünk megszokta már hogy a természetben oly szerves lények, melyek egymáshoz hasonlósságuknál fogva egy és ugyanazon természetes csoportba számítatnak alakban, életmódban és minden földologban anyira hasonlók legyenek, mikép az eltérések ugyanazon csoportokon belül vagy más különféle csoportok közt, ne legyenek minden közvetítő átmenet nélkül. Ez okból csodálkozunk, hogy ha néha magán álló alakra és élettevékenységre akadunk, ugyanyira hogy inditattva érezzük magunkat, közelebbi vizsgálatok és szélesbitett szemléleti körök által, még az eltéréseket is, általános természeti törvényeknek alárendelni.

Elidegenedünk, hogyha az *emlős állatok* közt oly csoportna akadunk mely a légben repked (bőregér, denevér) a *madarak* közt oly fajra, mely tojásait más madár fészkébe rakja arra bizván a kiköltést (kakuk), vagy pedig midőn a *halak* közt oly nemről hallunk, mely fára mászik (mászó süger keletindiában). — Hasonló rendhagyó példát a *növényvilágban* nyújt a *fagyöngy*, vagy *gyimbor* *Viscum album* is.

Hogyha téli időben valamely almafa vagy tölgy ágain egy keresztülkasúl font, zöldes ágacsokkal, bőrhöz hasonló, keresztben álló, egészszélű, lándzsa alaku, világos zöld levelekkel ellátott bokrocskát meg pillantunk, bizonyára feltűnő jelenség hatásával birand, és e látvány szokatlansága felfogja ingerelni figyelmünket. Kúszónövényt gondolunk látni, mely ugyan földben gyökerezik, de a fa derekán felki-gyózik és repként szivó gyökcséivel a sudaron, ágakon és ágacsokon megkapaszkodik, — azonban e véleménytől csakhamar elállani kényszerülünk, mivel a gyimkort nem a földben s nem egyszersmind a sudaron is, hanem csupán csak az ágállban gyökerezni látjuk.

Hogy tehát e feltűnő növényt közelebről megvizsgálhassuk, levágunk magunknak egy ágacsokát belőle, és nem csekély bámulatunkra azt észlelendjük, mikép ez ép oly fás mint az alma- vagy tölgyág, hogy évgyűrűket találunk rajta, végre hogyha azt a sok keresztbe álló ágacsot figyelemmel kísérvük, azt vesszük észre, mikép az élődi végső főtörzse az alma- vagy tölgy ágából ered ki. — Felfedezzük továbbá, hogy ezen összeköttetés nem csak a kéregre magára szoritkozik, hanem hogy még az élődi fája is össze van növe a geszt fájával, hasonlóképen mint az oltóág az alannal. Ez még feltűnőbbé válik meg-gondolván, mikép lehetlenség az alma vagy tölgy fáját úgy meg-változtatni, hogy még sárgászöld villaalaku ágacsokat is képes legyen hajtani, hogy még télen is vastag, bőrhason levelekkel is birjon. Ép oly kevésse fog alma vagy tölgyeszt kis bőrszerű virágokat, négyrészi viráglepellel, avagy pedig alma vagy makk helyett, nyulós léppel telt bogyót teremni. Azt sem tehetjük fel, hogy a geszt ágait valaki beoltotta volna, tudván mikép csak közel rokonságban levő geszteket lehet eredménnyel beoltani — és hogy a fagyöngy az alma vagy tölgy-

gesztől merően különbözik; másrészt talajban gyimbort hiában keresnénk, csupán csak *geszteken* találkozik, melyek mindegyike igen különböző tőle.

E szerint elfogadnunk már csak az marad hátra, hogy a fagyöngy gyümölcse által melyet leginkább a madarak hordanak szét, terjeszkedik el a geszteken, ez utóbbiaktól szereztvén életére szükséges tápját, nem pedig a talajból hol nem is nőhetne és honnét tápot nem is szívhatna. Ilyenképen a fagyöngyben valódi *élődinövényre* ismerünk, voltaképen *élődifa*, mely ép oly összetett szervezettel bír, mint a geszt-féle tökéletesen kifejlett növények.

Azon lépben, melyet a fagyöngy bogyói tartalmaznak, sok baj nélkül megtaláljuk a magot; ily magot felboncsolván, feltűnik hogy *egy* csira helyett, mint az más magoknál rendesen van, *két* sőt *három* — első esetben tojásdad, utóbbiban háromszögü csirát találunk és hogy minden csirából, csirázásközben 'a csirgyökese ép a végén bújik ki. Más különösség még az is, hogy a fagyöngy csirája, nem mint más magoké *fehér*, vagy még is csak más színü mint zöld, épen *zöldszinü*. — A kicsirázó gyökér szintén zöld, holott másfélék gyökerei csak épen e színnel *nem bírnak*. — A csir minden más növénynél határozottan a föld felé vonzódik, úgy annyira, hogyha valamely mag megforditva van a földbe téve, úgy hogy a csir fölfelé kerül, akkor a csirgyökese ívet csinál a mag körül és úgy törekszik lefeléjutni. — A fagyöngy csirája azonban nem földfelé törekszik, hanem azon ág *közepébe*, melyre a sors hozta és melyen mehonosodni készül; hogyha a mag az ág felső részén fekszik, akkor a csira léfelé törekedik, de ha az öt körülfogó lép az ág alsó részére tapasztja, akkor fölfelé nő. — Hogy ezen törekvés, az ág belsejébe juthatni nem egyéb mint sötétség utáni vagy, bizonyítja *Dutrochet* kísérlete. Ha ez fagyöngymagot az ablak belső részére ragasztott, akkor a csira a sötétebb szoba felé törekedék, míg ha az üveg lemez külsejére tapasztotta, a csira, bármely irányban is feküdt, egész világosan láthatólag az ablak felé iparkodott *nem pedig onnét* el. Azon kísérlet a gyimbormagot akár földben akár vízben csirázásra birni, mindenkor sikertelen maradt; egye-

dül csak geszten [fogamzik az meg. — Mihelyt a mag a geszten csirázásnak indul, azonnal daganatféléit lehet a kérgen ott látni, hol a csira vele érintkezésbe jön, körülbelül olyformán, mintha a kérget valamely bogár csípte volna meg; a feldagadt kérgen át a gyökcsék egész a fáig nyomulnak és ott részint a kéregben terjeszkednek el, részint a fa és kéreg közt. Lasanként megerősülnek míg végre megfásodnak ép úgy, mint azt másféle gesztnövényeknél látjuk. — Oly geszteken, melyeken a fagyöngy található, az évgyűrűk annak gyökerei körül képződnek, és ép úgy körülfogják őket, mint oltott geszt körülfogja az oltványt, mi is oka annak, hogy oly szoros összeköttetés léte-sül a geszt és a kinőt gyimbor közt.

Ágai mindenfelé terjeszkednek; kis elágazásokra oszolván végre sűrű szövedéket képeznek, mely az alma vagy tölgyfát körülfogja.

Hogy a fagyöngy tápját azon gesztből szívja melyen növekedik, a fölött kétség sem támadhat. Ezek a merev bőrhason levelek nem képesek mint a soknedvű növények levelei és szárai a légből nedvességet magukba szívni, de másrészt abbéli kísérletek be is bizonyították, hogy a geszt fájának festőanyagaiból a fagyöngy fájába szintén átme-gy, valamint azt is bizonyítja a tapasztalás mikép ha valamely geszten az élödi túlbuján tenyészik, a geszt szenved alatta és természetes növekvésében hátramarad. — Míg tehát más növények tápjukat a talajból, vagy a légből vagy mindkettőből egyszerre veszik fel, addig a fagyöngy azt azon gesztből szívja, melynek hivatlan élödi vendége. Azt alig lehet feltételezni, hogy a geszt lefelémenő nedvét venné magába, sőt inkább csak a feltoluló nedv alkalmas arra, hogy őt táplálja. Ezen állításra a fagyöngy zöld színű levelei által vezetettünk, melyek azt bizonyítják, mikép azon szervekkel nem hiában van ellátva, melyek a növényeknek főképp arra szolgálnak, hogy a nedvet átalakítsák, — továbbá az által, hogy egészen különböző geszteken tenyészik, mi nem lenne lehetséges, hogyha a már átalakult nedvet venné magába, melyeknek másképen különböző minéműségüknek kellene lenniök, és ennélfogva különböző hatást idéznének elő. — Jóllehet a feltoluló nedv az, mely a fagyöngybe megy át, de azért

azon a gesztből kiszivott nedv, már többé nem azon nyers tápnedv, melyet az a földből szívott hanem bizonyos magasságban már vegyontást állott ki, mit azon észlelet is bizonyít, hogy a gyimbor földben és vízben élni nem képes; ámbár, ez utóbbi állítást illetőleg, az is lehetséges, hogy az élődi gyökerei azon szerveket nélkülözik, melyek által a táplálás más növényeknél történik.

A fagyöngy mindenféle geszten található, alma, körte és más gyümölcs fákön, berkenyén szil füz- hárs- köris- topoly- és tölgyfán, sőt még tülevelüeken is. — Északi vidékeken csak ritkán fordul elő. Közép Európában már sokkal közönségesebb, p. o. honunkban. — Schouw még az Aetnán is találta.

Használati módja e különös növénynek abban áll, hogy bogyói és ágacsaiból az ismeretes *madárlépet* csinálják. — Továbbá hazánkban, különösen a Mátrában a kanászok a disznókkal etetik. Valamely legény felmászik t. i. a fagyöngytől megszállott gesztre és egy 2-3 ölnyi póznára megerősített sarló-alaku vassal lekapja a könnyen törő élődit, mely a geszt körül csoportosult disznók közé esvén, azok azt nagy mohón és mindenestől felfalják. — A kanászok betegség elleni óvszernek tartják, azt is állítván, hogy a hizékonytságot is elősegíti.

Európa legnagyobb részében a fagyöngy egyetlen élődinövény, az az egyetlen azon kifejtettebb növények közt, melyek tápjukat valamely geszt sudarán vagy ágain keresik. Azonban más világrészekbeni terjedtebb vizsgálat után csakhamar azt találndjuk, hogy ott olyanok még sokkal éjszakibb vidékeken is találkoznak, miáltal természetesen ritkaságuk voltából kicsinyt vesztenek.

Az ausztriai birodalomban, nevezetesen hazánkban is találunk hasonló élődinövényre, ez t. i. az *élődi fakín*, *Loranthus europaeus*,

mely különben Európa déli részében sem épen ritka. — Világrészünkön kívül, különösen a melegöv alatt e két nem, több száz fajjal bir, melyek mindegyike más más geszten élődik.

Vannak ezenkívül Európában még másféle élödinövények is melyek gesztek vagy egyéb növények *gyökerein* élösködnek. Ilyenek például: *Monotropa hypopithys*, *Lathraea squamaria*, és az igen közönséges *Orobanche* fajok. Ezen élödinövények gyökerei, más növények gyökereibe nyomulnak, mint a fagyöngy az ágba — vagy pedig a megszállott növény legszélsőbb gyökecsével úgy össze vissza szövődnek, mikép valószínű, hogy az élödi tápját, a tápot szerző növény gyökecséből szívja magába.

A gyökön élödiek abban különböznek a fagyöngytől, hogy többnyire halvány sárgás színűek, sehol sem zöldek, és nem bírnak kifejlett levelekkel, hanem ezek helyett pikkelyekkel vannak ellátva.

A közönséges talajban tenyésző növényeknek élödiekbe való érdekes átmenete a *fűnyűg*, vagy népiesen *aranyka*, *Cuscuta*, mely fájdalom! nagyon ismeretes pusztításairól, melyeket a a lóherében visz végbe, honnét alig van mód gyökeresen kiirthatni. — Ennek magva a földben csirázik, a gyenge, czérna alaku hajtás más növény körül tekergőzik és felfutván rajta, szárán kis bibircsókat idéz elő. Erre az élödi alsó szára bevégezvén hivatását, lassanként elszárad, a növény ezentüli táplálása csupán a kis bibircsókból történik. Ily módon az élödi egyik növényről a másikra kapaszkodik, hogy ott ismét új ételmi forrásokot nyisson; e folyamatból könnyen megítélhető mily káros gyommá válhatik ez élödi, melynek lóherésben garázdálkodó fajtát a magyar nagyon találóan „*lóheresajtó fűnyűg*“ nek nevezi. — Más faja t. i. a *Cuscuta epilinum*, *lenfojtó fűnyűg*, mint neve is elárulja a lenben tesz sok kárt.

De a *futónövények* is t. i. olyanok melyek más növényeken vagy élettelen tárgyakon, a nélkül hogy amazoktól tápot elvonnának, felfutnak, átmenetet képeznek az élödiekhez. — Vannak példák és különösen a *kis Szulák* vagy *folyófü*, *Convolvulus arvensis*, szolgáltat ilyen, mely néha szintén bibircsót ver valamely más növénybe, hon-

nét tovább is nő, holott rendszeren csak felfutni szokott más növényeken, gyökereit a földben terjesztvén.

Nem csodálhatni hogy egész jelenségében oly furcsa növény mint a fagyöngy sok népnél különös figyelmet vont magára, sőt valási képzeletek tárgyává vált. — A régi Galloknál például igen fontos szerepet játszott. Ezek a tölgyfát szentnek tartották; papjaik tölgyfa ligetekben laktak; tölgy ágak és lombok sohasem hiányoztak isteni tiszteleteiknél, végre tölgyek alatt áldoztak is. A fagyöngyöt pedig, hol azt tölgyön találták, kiválóan szentnek tartották és különös isteni adománynak tekintették. Nagy ünnepélyességgel gyűjtötték azt az új év első holdujásának hatodik napján; két fehér legelőszer járomba fogott bika a geszt alá vezetteték, az áldozópap vagy Druida fehér leplekbe burkolva megmászta a tölgyfát és arany sarlóval vágta le a fagyöngyöt, melyet kiterített fehér kendőben fogtak fel és azután a hívők közt szétosztottak. A vele megajándékozottak italt készítettek maguknak belőle, melyet betegségek és mérég elleni szernek tartottak és melyről azt is hitték, mikép a testet megtermékenyíti. — Azon örömkialtás *Au gui l'an neuf!* (Jertek a fagyöngyhez új évkor!) mellyel még mai időben is egymásra köszöntenek Franciaországban a paraszt gyermekek új évkor, azon időből származik, mikor a fagyöngy őseik előtt még oly nagy tisztelet tárgya vala. — Ugy Angolhonban (Wales) szintén mostanáig tartotta fön magát azon szokás a nép közt, hogy a férfiak karácsonkor gyimborból koszorút kötnek, azt a padláson felfüggesztik azután a nőket a koszoru alá állítják és ott szerencse kívánatokat mondanak nekik a közelegő új évre.

Az éjszakot lakó régiek hitregetanában a fagyöngynek szintén meg volt a maga jelképes jelentősége. *Odin* és *Frigga*, *Baldur* nevű fiáról szóló mesében különösen nagy szerepet visz. — A mese e képen hangzik:

A tizenkét *Áz** férfi közt *Baldur*, *Odin* és *frigga* fia, volt a leg-

*) *Áz*-oknak nevezték a régi éjszakiak a jó istenségeket, kik a napvilágát torjesztették, termékenységet idéztek elő s a t. azonkívül a rossz elemekkel, melyeket óriásoknak képzeltek, folytonos küzdelemben voltak az emberek javára. Ez óriások minden rosszat és károsat csináltak az embereknek u. m. fagyot, sötétséget, szélvészit, háborgó tengert s a t.

bölcsebb, legékesebben szólló és legjobb; magakörül világosságot terjesztett és semmiféle tisztatlanságnak vele érintkeznie nem volt szabad. Azonban egy jóslat egykori halálát jövendölte, mit ő magának is nyugtalan álmok jelentettek. — Annyának elmondván a jóslat beteljesedésétöli félelmét ez megesketett minden teremtményt a tüzet és a vizet, növényeket és minden lémet, valamennyi állatot és kigyót sőt betegségeket is, hogy fiának ártani nem fognak, mit ezek megis fogadtak. Ez által felbátorítva az Áz-ok, gyűléseikben avval mulattak legjobban, hogy Baldurt ütötték és hajigálták, a nélkül hogy az neki legkevesebbet is ártott volna, mely sérthetlenség felett az Áz-ok rendkívül örültek.

Ez azonban nagyon bántotta a gonosz *Loki-t*** és föltette magában, hogy Baldurt megfogja rontani; e végre vén asszony képét vette magára és így Friggához menvén kérdezősködött, valjon nem tudna-e neki valami szert ajánlani, mellyel a gonosz *Loki-nak* árthatna. Erre Frigga a vélt öreg asszonynak azt beszélte, mikép a *fagyöngyöt* meg nem eskette, mivel neki igen fiatal és nagyon vékonynak tettsett. — *Loki-nak* sem kelle több fogta magát, fagyöngy ágat hozott, kelevézt faragott belőle és reábeszélte a vak *Hödur-t* hogy ő is tisztelné meg *Baldur-t*, fegyverrel hajigálván utánna. — *Hödur* csakugyan elfogadta *Lokitól* a neki nyújtott *gyöngyfából* való kelevézt és *Baldur-ra* dobta, ki jól megtalálva rögtön élettelenül földre zuhant. Az Áz-ok mindegyike merev lett a rémülettől és *Nanna* *Baldur* nevének szíve fájdalomtól megszakadt, midőn férjét azon hajóra látta vinni, melyen a halotti tüzet fogják számára meggyújtani.

**) *Loki* alatt voltaképen a tüzet értették, mely természetesen fölülte fontos szerepet játszik az éjszaki mythológiában, miután tűz nélkül embernek éjszakon élnie nem lehetne, de az alattomos elem egyszersmind nagy károkat tenni és képes. — *Loki* ugyan szintén *Áz* és ennek folytán gyönyörű külsejű, de némelykor igen fondorkodik, mi az isteneket nagy zavarba hozza, melyből azonban ki szokta rántani őket, hogyha az *Áz-ok* erősen reászorítják. — Annak oka, hogy *Loki* oly fondorkodóvá lett az, hogy egy gonosz vén asszony félig elégett szívét ette meg. — Ugyan ő *Angurbodi* óriás nővel több ártalmas szörnyeteget nemzett u. m. *Fenrir* farkast, *Jormungandur* kigyót s. t.

Frigga (Iuno) azonban alvilágra küldé Hermodor-t (Merkur), hogy váltaná ki ott szeretett fiát. A válasz melyet az isten-követ az alvilágról hozott így hangzott: alkalom adatik annak megtudására, valjon Baldur valóban oly általánosan tisztelt és szeretett volt-e mint azt hirdetik róla. Hogyha tehát minden a földön, legyen az bár élő vagy élettelen megsiratja őt, akkor ismét elbocsájtják felvilágra. Azért is az Áz-ok hirtvivőket küldtek a világba szerteszéjjel, hogy hirdessék ezt, melynek eredménye csakugyan az lett, hogy minden állat, minden fa és köszikla sőt még az óriások is könnyeket öntöttek a szeretett Baldur-ért. — Midőn tehát a küldöttek ez örvendetes hírrel haza akarnának térni Friggához, utjukban Lokival találkoznak csunya vén óriás-asszonyképében, ki semmi módon sem akart Baldur-ért sírni, de sőt azt mondha, hogy jobb is lesz az alvilágnak ez értékes zsákmányát meghagyni.

Nem lesz talán nehéz e mese jelképéből a *tét* (Loki) a *nyár* (Baldur) fölötti győzelmére reáismerni, melynek egész eredetét a *fa-gyöngyágnak* tulajdonítják.